

IETS OVER DE VALKENVANGST IN DE 17DE EEUW.

Zoo nu en dan wordt in de dagbladen de herinnering levendig gehouden aan de valkenjacht; aan dien eigenaardigen tak van sport, welke, voornamelijk tot in de 17de eeuw, ook in ons land in groote eere werd gehouden. Immers tal van schilderijen en prenten onzer Hollandsche meesters, zooals o. a. een Berckheyde in het Haagsch gemeente-museum, geven aardige groepen van ter jacht gaande vorstelijke personen met hun gevolg, waarbij de valkeniers en valken niet ontbreken, en allermint de vorstinnen en jonkvrouwen, die het afgerichte dier op de hand dragen.

Karakteristiek mag het vooral heeten, dat de kunst van »valkenieren" aan ons land toebehoort, en dat het beroep van valkenier voor het meerendeel verband schijnt te houden met de plaatsen in ons land, die den naam van dien vogel in den plaatsnaam voeren, zooals bijv. Valkenburg en Valkenswaard.

Immers, om uit onzen tijd het bewijs te leveren, er overleed onlangs te Amsterdam in den ouderdom van 72 jaar de oud-valkenier J. W. PEELS. Geboren te Valkenswaard, was hij achtereenvolgens valkenier in Bohemen, Engeland en bij Koning WILLEM III, doch toen deze vorst in 1859 de valkenjacht vaarwel zeide, trad PEELS in dienst van »Artis", waar hij jaren werkzaam was.

Met PEELS is de laatste valkenier in ons land verdwenen. Er moet er, volgens eene courantenmededeeling, op dit oogenblik nog één in heel Europa zijn, zekere P. MOLLE, die te Valkenburg geboren, thans in Engeland zijn beroep uitoefent.

Een tweede eigenaardigheid omtrent de valkenjacht is deze, dat in de 17de eeuw de daartoe noodige vogels uit noordelijk Europa, met name IJsland, werden aangevoerd en dat de toenmalige valkeniers onzer vorsten daartoe zelfs contracten maakten en ook andere maatregelen namen, om min of meer het monopolie dier uitlanders te hebben, ofschoon in ons land eveneens valken gevangen werden. Een jaar of tien geleden wist men omtrent de valkenvangst in Noord-Brabant — heel iets anders dan de valkenjacht — nog verschillende mededeelingen te doen.

Aan de valkenjacht in Nederland zijn twee namen onafscheidelijk verbonden, namelijk die van JAN of JOHAN, en WILLEM VERBRUGGEN. Zij bewoonden het Valkhuis aan het Buitenhof te 's-Gravenhage gelegen,¹ en waren beroemdheden in hun vak. JAN of JOHAN is reeds van 1627 bekend als valkenier van Zijne Hoogheid.

20 Mei 1636 sloot hij, mede uit naam van zijn zoon WILLEM, met MAERTEN VAN ELEMPT of DELEMPT, valkenier te Oirschot in de meierij van 's Hertogenbosch, een contract, waarbij bepaald werd dat VAN ELEMPT »ofte syn volck, uyt crachte van brieven van Octroy bij zijn Coninckl. Maj. van Denemarken, op den 23 Septamber 1630 aan syn oom JOHAN geaccordeert ende verleent, voor dit tegenwoordige jaer, langer niet, sal vermogen in 't leen van Droesheim ende Finmarken, gelegen in Noorwegen, te vangen ende alhier te landen te brengen alsulcke jonge ende oude valcken als hy aldaer sal connen becomen, dewelcke hy, oock soo in Brabant tot Bruyssel, als elders, tot syn eygen proffyt ende schade sal mogen vercoopen, met belofte ende toeseegginge, dat hy, MAERTEN VAN ELEMPT, alle devoir ende neersticheyt sal doen, dat de vogelen van dit jaar, ende anders noch verder niet, in Noorwegen gevangen ende alhier te lande vercocht werden, tot geenem minderen prys noch sommen en sullen werden vercocht dan als de voorn. JOHAN VERBRUGGEN syne vogelen voor desen vercocht ende noch vercoopen soude mogen.»

Dat deze JOHAN VERBRUGGEN als een autoriteit in zijn vak erkend werd, blijkt uit eene verklaring, welke hij 8 Juni 1640, toen 63 jaar oud zijnde, in zijne qualiteit als valkenier van den Prins van Oranje, voor den notaris PIETER VAN GROENEVELT, gaf, ten verzoeke van JACOB VAN NEEL en HENDRIK DALEN, beiden knecht bij de valkeniers van den prins-kardinaal te Brussel.

Het gold hier het feit, »dat alle valckeniers ofte weyluyden, ofte haere knechts, tsy waer deselve souden mogen wonen, altyt voor desen, vry ende vranck hebben mogen passeren ende trecken, gelyck sy tegenwoordich noch syn doende door 't gansche lant, soowel ten

¹ Het Valkenhuis of Valckerye bestond reeds in het begin der 14^e eeuw. In 1316 reeds vindt men er gewag van gemaakt in de grafelijke rekeningen. Later diende het tot stalgebouw; de zoogenoemde karos van staat werd er gehuisvest, totdat dit rijtuig tijdens de bataafsche republiek werd gesloopt. In 1806 werd het de stal van koning Lodewijk, sedert 1821 van onze koningen. Van 1881 zijn er bureaux van financiën gevestigd, o. a. de postspaarbank. Vele bouwwisselingen onderging het valkenhuis in die 500 jaren.

platten lande, als door besloote steden, naer sulcx vereischt wordt, soo van d'een als d'ander zyde, sonder daertoe oyt paspoort versocht ofte noodigh gehadt te hebben."

VERBRUGGEN had dezen vrijdom, nu ongeveer 50 jaar valkenier geweest zijnde, steeds genoten en genoot dien nog, als hij, of zijn knecht, op reis waren voor hun beroep.

In October 1639 had hij nog een dergelijke reis door Brabant gemaakt; hij was gelogeed geweest bij den patroon der beide knechts te Brussel, zonder eenigen hinder te ontmoeten, en evenmin toen hij »voor desen, voor de leste reductie der stadt Breda meestentyt door deselve stadt, als oock door Mechelen, Lier, Herenthaell ende andere steden is gepasseert."

Inmiddels is JOHAN VERBRUGGEN van het valken-tooneel afgestapt, en nu gaat zijn zoon WILLEM een woordje medespreken.

Hij vergezelde o. a., in zijne kwaliteit, in 1641 prins WILLEM II naar Engeland en betaalde een som van ruim 117 gulden »voor onkosten van beddingen en bequaem sitten voor de voghelen, t'scheep te maecken, reys ende teerkosten voor hem ende syne knechts, onderwegen, soo hier en daer, als voor de voghelen, ende wat daer voorts aen depedeerende was."

Omtrent de herkomst der vogels, die tot de valkenjacht gebruikt werden, leeren we iets uit een »insinuatie", in dato 18 April 1646 uit naam van JOAN MERKESSEN MOM gedaan.

De notaris TIMMER in den Haag moest zich vervoegen aan de woning van WILLEM VERBRUGGEN »ende denselven insinueren" dat MOM volgens het accoord, met JAN VERBRUGGEN op 22 October 1623 gemaakt, »te weeten van vryen valckenvangst alleen voor hem en de synen in Yslant sonder yemant belet, voor den jaere 1643—45 niet had connen doen ofte bereysen, ende dit loopende jaer mede nyet, uyt oorsaecke den Coninck van Denemarken, by placate van 16 April 1636 expres-selijk verboden heeft, op verbeurte van privilegie den valckenvangers gegeven, (als haere vogelen ende andere goederen), geen valcken uyt het land te voeren met Engelse schepen, noch eenige andere, als alleen geprivilegeerde Compagnie-schepen, gelyck voor dato van 'tselve placcaat hy, MOM, dselve uytgevoert ende bereyst heeft, ende oock nootsaekelyker met Engelse schepen bereysd moeten werden, doordien de compagnieschepen, soo laet in den somer daer henen voeren, dat de princypaalste valckenvangst voorby is, en wederom so laet

daer van daen comen, dat men de vogels tot geen proffyt kan gebruycken;

»sulcx, dat hy insinuant, alle mogelycke devoir bereyt is te doen, omme de belofte, in 't voorst accoort verhaelt, naer te comen, mits dat werde gevraecht door Syn Hoochheyte aan den Coninck van Denemarcken, dat hy insinuant met Engelse schepen uyt, ende in Yslant mach vaeren, omme de valkenvangst vryelyck uyt te oefenen, gelyck voor dato van 't voorsz. placcaet van den jaere 1636 heeft vry gestaen voor alle valkeniers, ende 'tselve oock nootsaekelyck is, met verder aenseggen voor hoe lang, en voor hoeveel tyd."

Wat de vogels zelve betreft en hunne verkoopswaarde wordt iets medegedeeld in eene akte, bij wijze van contract van 20 December van datzelfde jaar.

WILLEM VERBRUGGEN en JOACHIM MOM, wonende in IJsland, komen daarin overeen, dat MOM aan de gemachtigden van VERBRUGGEN in IJsland in het jaar 1647 zal leveren »twintich stuck vogelen, soo die hier naer genoemd werden, daer vooren VERBRUGGEN sal betaalen, te weten voor de allerschoonste witte valcken en de tarssels¹ (wellicht telsels = geertelsels, vrouwelijke valken), die in Ysland gevangen werden dertig rycxdaelders voor 't stuck, ende voor de witte valcken ende tarssels die daeraen volgen ende niet de allerschoonste syn voor yder 25 rycxdaelders, mitsgaders voor de hagervalck² oft tarssel die gemeen ende dubbelde hager genaemt werden yder stuck tien rycxdaelders, ende dat alleenlyck tot het voorsz. getal van 20, of meerder naer keuze van VERBRUGGEN."

Mede zal voornoemde MOM in 1648 vóór Allerheiligen aan VERBRUGGEN een gelijk getal valcken leveren, »daer vooren denselven VERBRUGGEN aen MOM sal betalen voor de witte valck off tarssel uyt Yslant het stuck 35 rycxdaelders, ende voor yeder stuck Yslandse hager, 'tzy schoone, gemeene, off dubbelde 16 rycxdaelders."

De te leveren vogels zullen moeten zijn »heelveerich ende gesont." MOM zal aan niemand anders, wie ook, vogelen mogen leveren of verkoopen, »op de verbeurte van die voogelen ten proffyte van de armen."

Als valkenier van de »Princesse royael", leeren we uit eene akte

¹ Ik vind: tiercel, Engelsch, terzel, Duitsch, en Talcken, Hollandsch, voor mannelijke valken.

² Haggards = eenjarige vogelen, geheel bevederd.

van 30 April 1647 kennen **POUWEL JANSZ. STAPPERT**, oud 28 jaar. Hij, en **HUYBERT JANSZ.**, schoenmaker en »weyman'', (of weideman = jager), oud 36 jaar, verklaren, dat **WILLEM VERBRUGGEN** aan **FRANÇOIS JANSZ.** valkeneer, wonende tot Verchensweert (Valkenswaard) aangeboden heeft, »also het geen goeden tyd is, syne voorgenomen reyse naer Noorwegen soude willen staecken, des dat **VERBRUGGEN** hem geven sal een stuck gelts tot syn contentement, ende daerenboven hem vergoeden alle de oncosten by hem **FRANÇOIS JANSZ.** bereids gemaakt''.

Omstreeks 1646 treedt naast **WILLEM VERBRUGGEN** een concurrerend valkenier op, namelijk **HENDRIK DE GYER**, die, eveneens valkenier van Prins **WILLEM II**, het met zijn confrater al zeer slecht kon vinden. Dit blijkt uit eene akte van 3 December. Daarin komen zij overeen om de onlusten te doen cesseeren, »also tusschen hen luyden voor desen diversche processen waeren ontstaen, ende geschapen waren op nieuw te sullen rysen, ter saecke van de valckenvangery in het ryk van Noorwegen''; dat **VERBRUGGEN** jaarlijks aan **DE GYER** zal uitkeeren »tien vogelen, te weeten 5 geer(gier)valcken ende 5 geertarssels, te leveren d'eene helft van de eerste en de laatste helft van de laetste overcomende vogelen, alhier, of in Brabant; en dat soolange jaerlycs als aan **VERBRUGGEN** het octroy van Syne Kon. Majesteyt van Dene-marcken sal syn verleent."

Dit accoord werd geannuleerd door eene acte van 13 October 1649, terwijl het blijkt uit een schuldbekentenis van 20 December van datzelfde jaar, dat de beide contractanten nog steeds zaken met elkander deden. **HENDRIK DE GIER** bekent namelijk schuldig te zijn aan **WILLEM VERBRUGGEN** de somma van 150 gulden »uyt saecke van coop van vier vogelen'', die door **DE GIER** »tot syn volkomen contentement ontfangen syn." Nog heeft **DE GIER** hem geleverd zeven vogels, namelijk vijf valken en twee geertarssels.

Nog een paar malen wordt ons door notarieele aktes van 4 Juni 1650, en 27 September 1651 een blik gegund in het bedrijf van het valkenvangen, dat in elk geval uitstekend geregeld schijnt te zijn geweest.

HANS ADAMS, wonende tot Valkenswaard, 52 jaar oud en dienaar van den edelen **WILLEM VERBRUGGEN**, verklaart in de eerste akte, dat hij in Juni 1649 vertrokken is naar Noorwegen, »omme vogelen te vangen tot ende op soodanige plaetsen als dezelve **VERBRUGGEN** by speciael octroy van Syne Con. Majesteyt van Denemarcken sulcx

is vergunt", en aldaar gekomen zijnde, »nyet anders belegt ofte gebruckt heeft, dan de plaetse by 't voorsz. octroy geconsenteert."

Ten behoeve van de valkeniers van den Hertog van Luynenburg, werden overgelaten de twee plaatsen of de valkvangerij, door den Koning van Denemarken aan hem verleend, zijnde Soelschar en Breeur, en bovendien nog een plaats »in Haeranger, op welke drie plaatsen ofte valckenvangerye by de voorst valckenyers van den Hertog gevangen syn eenendertig vogelen, waarvan denzelven Heere Hertoch maer de helft heeft genooten en de verdere by syne valckeniers in Brabant syn vercocht".

Deposant verklaart verder, dat hij in niets de valkeniers van den Hertog heeft gehinderd, maar hun valkenvangerij »op de voorz. drie plaatsen gerustelyck ende vredelycken heeft laten doen en genieten", en zij dus »tegens de oprechte waerheyt in, haere elachte aen Syn Con. Majesteyt van Denemarcken hebben gedaen van dat sy in haere voorsz valckenvangerye door den deposant soude wesen verhindert", en hij hen de vogels zou hebben afgenomen.

In de latere akte wordt juist het tegenovergestelde verklaard. HANS ADAMS was in 1650 voor WILLEM VERBRUGGEN gereisd naar Noorwegen, »omme aldaer vogelen of valcken te vangen op soodanighe leghplaatsen als VERBRUGGEN by octroy van Syn Con. Majesteyt van Denemarcken toegelaten ofte geconsenteert is." Toen hij nu »de vang gedaen had" en van de legplaatsen tot aan den zeekant gekomen was met zijne gevangen vogelen, had HENDRIK JANSZ., een van de valkeniers van den Hertog, »neffens syn byhebbend volck" hem 16 geervalcken ofte geerstuck afgenomen, »onder pretext, dat eenige van de leghplaatsen den voorsz. VERBRUGGEN bij het voorsz. octroy niet waren vergunt".

De valkenjacht hield onze graven en gravinnen reeds bezig. FLORIS v en MARIA VAN BOURGONDIE verloren er beiden, zij het dan ook indirect, het leven door.

De eerste werd in 1296 in de omstreken van Utrecht op de valkenjacht zijnde, door zijn tegenstanders gevangen genomen en later vermoord, terwijl gravin MARIA, door dwaze schaamte weerhouden om een geneesheer te ontbieden, toen zij bij de valkenjacht van het paard was gevallen, den 25 Mei 1482 aan de gevolgen van dien val overleed.

Ook droeg men alle zorg dat de *chasse au vol* binnen zekere perken bleef. PHILIPS VAN BOURGONDIE verbood die zelfs, 14 September

1460, voor het Haagsche Bosch, welk verbod door prins MAURITS den 7den April 1593 werd vernieuwd, terwijl KAREL V in 1539 het bevel uitvaardigde, om alle *oiseaux de chasse* op het Valkenhuis in Den Haag, te deponeeren, opdat er aldaar een keuze uit kon gedaan worden; alsmede dat de ingevoerde valken uit het noorden van Europa aan de landvoogdesse moesten worden vertoond.

Zijn zoon PHILIPS II vernieuwde een verbod op de *chasse au vol* in Holland waarbij 10 gulden boete werd bepaald.

Meerendeels werd bij de valkenjacht op reigers gejaagd. In 1396 wordt reeds een bewaarder van een *héronnière* of reigerskooi te Blindelmeerbroek genoemd; maar behalve op reigers werd ook jacht gemaakt op patrijzen, faisanten, roerdompen, schildreigers, kraanvogels, wilde zwanen, lepelganzen, trapganzen en zeeraven.

De valkenjacht werd in alle werelddeelen uitgeoefend, meerendeels in Europa, en in het bijzonder in Denemarken, waar men de witte valken uit de eerste hand had, die er het best toe schijnen te kunnen worden afgericht. Tal van werken zijn er over uitgegeven, doch Nederland staat daaromtrent achter.

Niettemin vergoedt veel het fraaie prachtwerk, dat tussehen de jaren 1844 en 1853 in de Fransche taal het licht zag, geschreven werd door H. SCHLEGEL en A. VERSTER VAN WULVENHORST, zijn oorsprong vond in eene »Société pour la Fauconnerie au Loo" en opgedragen is aan koning WILLEM II, »qui a bien voulu manifester l'auguste protection qu'elle accorde à l'art noble et antique de la Fauconnerie."

Daarin vindt men uitvoerige mededeelingen; doch hoewel JAN VERBRUGGEN en het octrooi van den Koning van Denemarken in het historisch gedeelte even genoemd worden, blijkt het zeer duidelijk, dat de archiefstukken, hiervoren medegedeeld, aan de bewerkers onbekend zijn gebleven.

Twee groote platen van SONDERLAND herinneren aan de valkenjachten van de prinsen WILLEM, later koning WILLEM III, en ALEXANDER, te Madera overleden, die met hun gevolg in de omstreken van het Loo toen ter tijd dien tak van sport nog hoog hielden.

Tevens zijn daarop afgebeeld de valkeniers, welke bij deze vorsten dienden, als FR. VAN DEN HEUVELL, A. MOLLEN, zeer zeker de vader van P. MOLLEN, die nu in Engeland is, J. BOTS en een helper NEWCOME.

Aan de Hollandsche valkeniers wordt allen lof gegeven en zelfs

in de 17^e eeuw had de koning van Denemarken ook Hollandsche valkeniers in dienst.

Trouwens ons land eigende zich bijzonder voor de valkenjacht, wjl in verschillende deelen zich tal van reigers ophielden.

Misschien vestigen deze regelen de aandacht weder op de valkenjacht. Waar BUFFON reeds melding maakt van den IJslandschen valk als »de beste in 't gebruik'', meenden we over de vangst en het overbrengen naar Nederland in de 17^e eeuw wel eenige bijzonderheden te mogen mededeelen.

's-Gravenhage.

A. J. S. v. R.